

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล

การศึกษาวិเคราะห์ข้อมูลเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทยในเกาะรัตนโกสินทร์” ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากสถานที่จริงจากวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด ประกอบข้อมูลเอกสาร โดยการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์

1.1 งานดอกไม้สด หรืองานเครื่องสด ได้แก่ มาลัย เครื่องแขวน พานดอกไม้ และเครื่องตกแต่ง ได้แก่ เฟื้อง อูบะ ตาข่าย

1.2 งานใบตอง หรืองานเครื่องสังเวย ได้แก่ บายศรี บัตรพลี

2. ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย

2.1 จิตรกรรมไทย

2.2 ประติมากรรมไทย

3. ด้านการจัดวาง

3.1 สถาปัตยกรรม หมายถึง รูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์จากงานศิลปะไทย เช่น งานปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสีเป็นลายเฟื้อง งานลงรักปิดทองเป็นลายเฟื้องอูบะ เป็นต้น ที่ใช้ในการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม เช่น หน้าบันพระอุโบสถ วิหาร เจดีย์ ของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

3.2 จิตรกรรมฝาผนัง หมายถึง รูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ที่วาดประดับตกแต่งในงานจิตรกรรมฝาผนัง เช่น จิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร พระอุโบสถ ของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์

โดยนำเสนอการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Reserch) ซึ่งในส่วนที่บรรยายเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องพื้นที่ และแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ที่ปรากฏในงานศิลปะไทย และใช้วิธีวิเคราะห์เปรียบเทียบอันจะนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจในข้อมูลต่าง ๆ ที่ศึกษารูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ประเภทงานดอกไม้สดและงานใบตอง ในงานศิลปะไทยจากวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ จำนวน 14 วัด โดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล ดังนี้

1 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

จิตรกรรมฝาผนังรอบระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับรามเกียรติ์ตั้งแต่ต้นจนจบ มีตั้งแต่ห้องภาพที่ 1 – 178 นอกจากนี้ยังมีภาพตามซุ้มประตู มุขพระระเบียง อีกจำนวน 80 ภาพ วาดขึ้นครั้งแรกเมื่อสมัยรัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้เขียนรูปภาพรอบระเบียงเรื่องรามเกียรติ์ตามแนวพระราชนิพนธ์ของพระองค์เอง ในปี พ.ศ.2325 ซึ่งมีความยาว 117 เล่มจบ ถือว่าเป็นฉบับที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ที่สุด และปัญหาความชื้นของผนังปูน ทำให้ภาพจิตรกรรมที่วาดมีการหลุดล่อนไปตามกาลเวลา จึงมีการเขียนซ่อมหลายครั้งในทุก ๆ ๕๐ ปี ได้แก่

ปี พ.ศ.2375 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงให้เขียนภาพรามเกียรติ์ เพื่อฉลองกรุงศรีอยุธยา 50 ปี

ปี พ.ศ.2425 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 ซ่อมภาพเขียน เพื่อฉลองกรุงศรีอยุธยา 100 ปี

ปี พ.ศ.2475 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 7 ซ่อมภาพเขียน เพื่อฉลองกรุงศรีอยุธยา 150 ปี

ปี พ.ศ.2525 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 9 ซ่อมภาพเขียน เพื่อฉลองกรุงศรีอยุธยา 200 ปี

แต่ในช่วงที่มีการซ่อมภาพเขียนเป็นระยะและเขียนซ่อมอยู่หลายครั้งมากที่สุด อยู่ในช่วงระหว่างสมัยรัชกาลที่ 7 - 9 ดังรายชื่อที่ปรากฏบนภาพเขียน

ภาพที่ 61 จากห้องที่ 140 ภาพลิง (ภาพกาก) จัดดอกไม้ ร้อยเครื่องแขวน (ระย้าน้อย)

และร้อยมาลัย

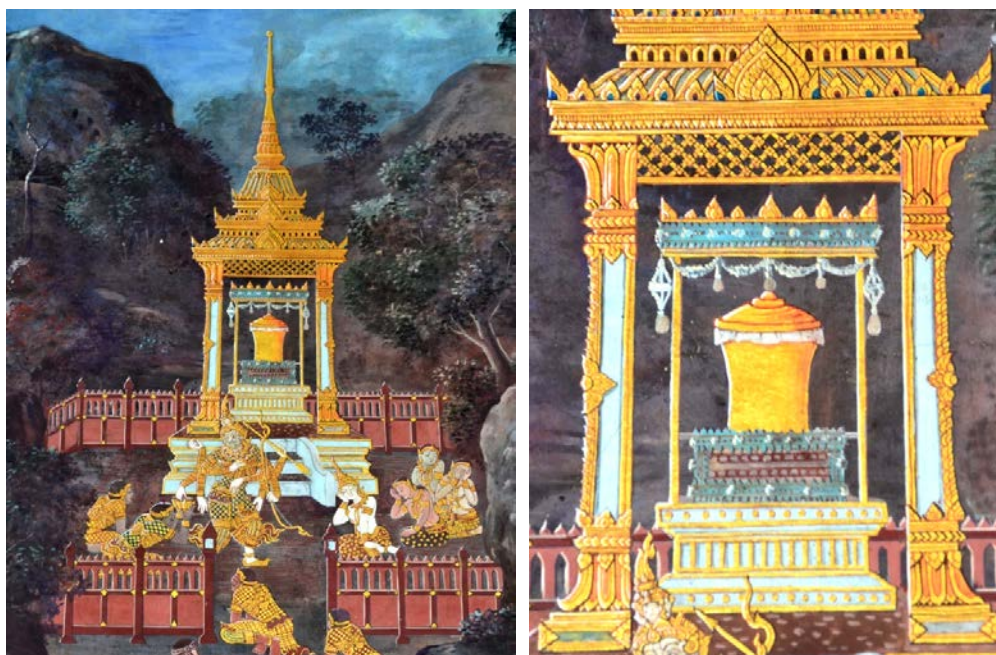
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ จุดเด่นในภาพแสดงภาพคือ การร้อยเครื่องแขวน (ระย้าน้อย) ซึ่งเป็นเครื่องแขวนไทยที่ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ในภาพยังมีการจัดดอกไม้ และร้อยมาลัย โดยลิงเป็นสัญลักษณ์ในการสะท้อนวิถีชีวิตของงานช่างดอกไม้ที่เป็นสตรีที่เจริญสูงสุดในสมัยนั้น และต้องมีการฝึกฝนอยู่เป็นประจำในราชสำนัก โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้งานประดิษฐ์ดอกไม้สด

ได้รับความนิยมและเจริญอย่างสูงสุด ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีพระราชพิธีต่าง ๆ ก็จะมีการจัดประกวดฝีมือทำเครื่องแขวนกันเป็นกิจจะลักษณะ

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยที่สะท้อนวิถีชีวิตในสมัยนั้นผ่านภาพกาก ซึ่งภาพกาก คือ ภาพชีวิตประชาชนที่อยู่ตามช่วงล่าง หรือแทรกตามจุดที่ไม่สำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นภาพที่ศิลปินอิสระที่จะวาดสะท้อนอารมณ์ขันของศิลปิน สะท้อนชีวิตผู้คนในสังคมช่วงเวลานั้น¹ นอกจากภาพคนแล้ว ยังมีภาพสัตว์ที่สามารถสะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ ของชีวิตสังคมในอดีตได้ ซึ่งภาพนี้มีภาพกากที่เป็นรูปลิงกำลังจัดดอกไม้ ร้อยเครื่องแขวน (ระย้าน้อย) และร้อยมาลัย

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดประดับตกแต่งในงานจิตรกรรมฝาผนังระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว ในห้องภาพที่ 140 เรื่อง “พระสัตรุดรบกับสุริยาภพ สุริยาภพให้เมฆสุรเนรมิตกายเป็นภูเขากันพลมารไว้เพื่อตนเองปลุกเสกหอกเมฆทัพบให้เรื่องฤทธิ์ พระสัตรุดแผลงศรต้องเมฆสุรตาย สุริยาภพพุงหอกต้องพระสัตรุดสลับ” เป็นรูปแบบงานการทำเครื่องแขวนของลิงที่เป็นสัญลักษณ์ของบทบาทสตรีในสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 62 ห้องที่ 145 การตกแต่งพระเมรุของบรรลัษจักรลูกท้าวจักรวรรดิ
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

¹ นิดา หงส์วิวัฒน์. 2547 หน้า 17.

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นการประดับตกแต่งพระจิตกาธานด้วยงานดอกไม้สด ได้แก่ ด้านบนตกแต่งด้วยเฟืองอุบะ และมาลัยตุ้ม ด้านล่างเป็นการแทงหยวก เป็นรูปแบบที่ช่างเขียนขึ้นตามแบบอย่างงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งการสร้างพระเมรุนั้นได้อธิพลความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์เกี่ยวกับเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ส่งผลถึงการเรียกสถานที่ตั้งพระบรมศพหรือพระศพเพื่อประกอบพิธีถวายเพลิงว่า เมรุ พระเมรุหรือพระเมรุมาศ

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยรูปการตกแต่งพระเมรุของบรรลัจักรลูกท้าวจักรวรรดิ เป็นพระเมรุทรงบุษบกมีชั้นซ้อน 3 ชั้น พระโกศตั้งบนพระจิตกาธานดอกไม้สด ซึ่งเป็นการสะท้อนรูปแบบพระเมรุในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ไว้ด้วย ธรศ ยิ้มสงวน. (2552 : 44). กล่าวว่า พระเมรุของบรรลัจักรที่เป็นทรงบุษบกนั้น ขัดกับพระเมรุมาศที่ใช้งานจริง เพราะบรรลัจักรไม่ได้เป็นพระมหากษัตริย์ อาจวิเคราะห์ได้ว่า การที่ช่างเขียนภาพพระเมรุของบรรลัจักรเป็นทรงบุษบกนี้ อาจเกิดจากความตั้งใจที่จะย่อรูปแบบของพระเมรุลง ประกอบกับพื้นที่วาดพระเมรุนั้นค่อนข้างจำกัด จะเห็นได้ว่า พระเมรุนั้นถูกสร้างขึ้นในบริเวณป่านอกเมือง ไม่ไกลจากพื้นที่การสู้รบ แต่เมื่อย่อรูปแบบของพระเมรุลงรูปแบบดังกล่าวกลับไปคล้ายคลึงกับพระเมรุมาศทรงบุษบกของพระมหากษัตริย์ แต่พระเมรุของบรรลัจักรในภาพจิตรกรรมก็มีความแตกต่างจากพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์ที่ใช้งานจริงอยู่หลายประการ ตั้งแต่ฐานของพระเมรุนี้มีเพียงชั้นเดียว ซึ่งพระเมรุมาศนั้นจะทำฐานซ้อนกัน 3 ชั้น รายรอบด้วยฉัตรและเทวตาเชิญเครื่องสูง ทำให้อาณาบริเวณของพระเมรุมาศนั้นกว้างใหญ่มาก ส่วนพระเมรุของบรรลัจักรนั้นปรากฏเพียงพระเมรุทรงบุษบก และรั้วล้อมที่เป็นรั้วแผ่นไม้ทึบด้านล่างและเจาะเป็นช่อง ๆ ด้านบน คล้ายกับที่ปรากฏเป็นรั้วล้อมพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว²

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดประดับตกแต่งในงานจิตรกรรมฝาผนังระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว ในห้องภาพที่ 145 เรื่อง “บรรลัจักรออกรบกับพระพรตถูกพระพรตฆ่าตาย” เป็นการตกแต่งพระเมรุของบรรลัจักรด้วยเฟืองอุบะ และมาลัยตุ้มตกแต่งพระเมรุ

² ธรศ ยิ้มสงวน. 2552. พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์รอบพระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม. หน้า 44.

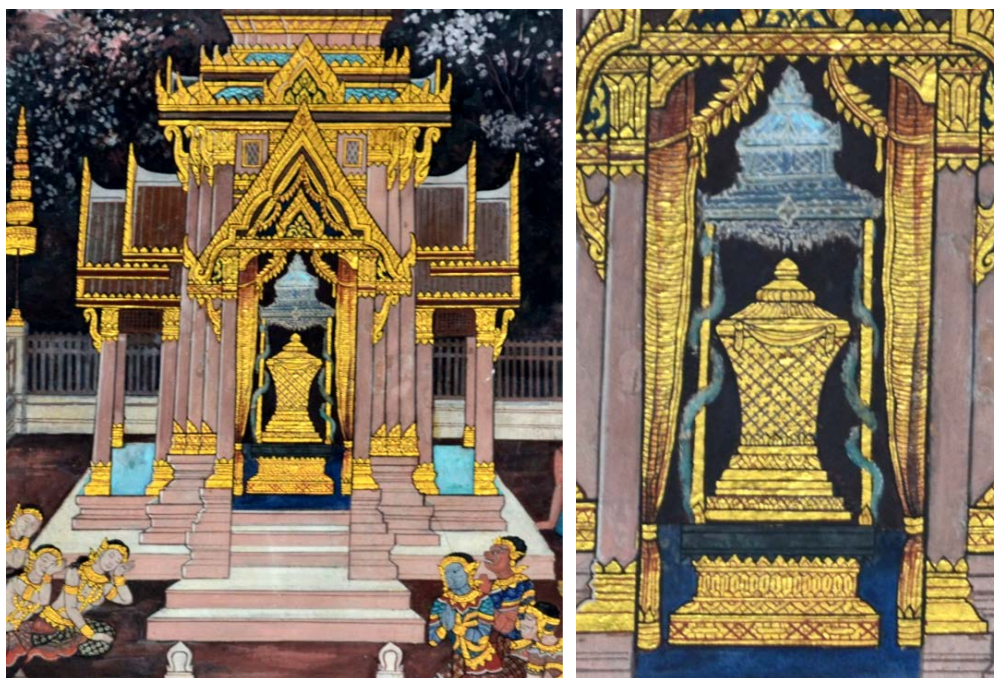

ภาพที่ 63 ห้องที่ 145 ภาพมัลย์สองชายบนศาลพระภูมิ
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ จุดเด่นในภาพคือ “มัลย์สองชาย” ที่มีบทบาทหน้าที่ในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนศาลพระภูมิ ซึ่งรูปแบบของงานมัลย์นี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 นิยมการทำดอกไม้เป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นงานพระราชพิธีใด ๆ เจ้านายฝ่ายในจะต้องประกวดกันจัดแต่งดอกไม้มาถวายให้ทรงใช้ในงานนั้น ๆ เสมอ โดยเฉพาะสมเด็จพระพันปีหลวง ได้ทรงคิดร้อยมัลย์ด้วยดอกไม้ต่าง ๆ นับได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 การร้อยมัลย์ได้มีการวิวัฒนาการก้าวหน้ากว่าเดิมเป็นต้นมาหลายรูปแบบ

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยที่สะท้อนวิถีชีวิตการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในภาพประกอบในจุดที่ไม่สำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยรวม เป็นการสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมการตั้งศาลพระภูมิ อันเป็นประเพณีและพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ได้ยึดถือปฏิบัติกันมา เพราะความเชื่อว่าที่ว่า พื้นที่บนโลกหรือสถานที่บนแผ่นดินของโลกมีเทวดาคุ้มครองรักษา เรียกว่า “พระภูมิ” หรือ “เจ้าที่” แต่ละสถานที่มีเทวดารักษาที่เรียกชื่อแตกต่างกันไป เช่น พระภูมิบ้าน พระภูมิคอกวัว พระภูมิคอกควาย พระภูมิวัด พระภูมินา พระภูมิสวน เป็นต้น มีการทำพิธีบูชาสังเวยเป็นประเพณีสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดตกแต่งในงานจิตรกรรมฝาผนังรูปมัลย์สองชายบนศาลพระภูมิจากห้องที่ 145 เรื่อง “บรรลัษณ์จักรอกรบกับพระพรตฤกษ์พระพรตฆ่าตาย”

ภาพที่ 64 ห้องที่ 153 การตกแต่งพระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นงานดอกไม้สดตกแต่งพระเมรุมาศ ด้วยการจัดดอกไม้แบบสากลด้วยมาลัยกลมยาว (garland) พันเสาบนพระจิตกาธาน เป็นภาพที่เขียนเมื่อ พ.ศ.2473 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการสะท้อนการประดิษฐ์มาลัยในการตกแต่งพระเมรุมาศในสมัยดังกล่าว โดยเฉพาะในงานพระศพสมเด็จพระปิยมหาราชที่ศรีพัชรินมาตา พระมารดาของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง มีพระราชเสาวนีย์ให้ท้าววรคณานันท์ (ม.ร.ว. บั้ม มาลากุล) จัดทำมาลัยไปประดับพระศพตลอดงานนี้ มาลัยที่ตกแต่งเปลี่ยนสี เปลี่ยนรูป เปลี่ยนแบบเรื่อย ๆ มา จึงนับได้ว่าตั้งแต่บัดนั้นการร้อยมาลัยได้มีการวิวัฒนาการก้าวหน้ากว่าเดิมหลายรูปแบบ ท้าววรคณานันท์เป็นผู้มีชื่อเสียงว่าเป็นเจ้าของมาลัยงามหลายแบบและมีความรู้ความชำนาญในเรื่องร้อยมาลัย

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2473 โดย นายเปื้อง แสงเถกิง และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2515 โดยนายสังเวียน ชุ่มภาณี เป็นภาพการตกแต่งพระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ โดยรูปแบบพระเมรุมาศนี้เป็นการสะท้อนภาพในสมัยดังกล่าว ดังที่ สมภพ ภิรมย์. (2539 : 383). กล่าวว่า พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิอันเป็นพระเมรุมาศทรงปราสาทยอดมงกุฎ ถือได้ว่าเป็นพระเมรุมาศแบบอย่างใหม่ กล่าวคือ พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดินั้น สามารถเปรียบเทียบกับพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระ

บรมราชชนก) อันเป็นผลงานการออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัด
วงศ์ เมื่อปี พ.ศ.2472 ³

ด้านการจัดวาง การวาดจิตรกรรมฝาผนังในห้องที่ 153 เรื่อง “นางวัชนีสูร นางรัตนมาลี มาที่
พระเมรุท้าวจักรวรรดิ” เป็นภาพการตกแต่งด้วยงานมาลัยกลมยาว (garland) พันเสาบนพระจิตกาธาน
พระเมรุมาศของท้าวจักรวรรดิ

ภาพที่ 65 ห้องที่ 1 บัตรพระเกตุในพิธีบวงสรวงไถ่ได้นางสีดา
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ บัตรพลีประเพณีบัตรพระเกตุ เป็นเครื่องสังเวยทำจากกาบ
กล้วย เป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อหวังความสุขสวัสดีมงคล จำเป็นต้องจัดทำพิธี
บวงสรวงบูชาเทพยดาเสียก่อน เช่น บัตรพลีในพิธีบวงสรวงไถ่ได้นางสีดา เนื่องจากหานางสีดาไม่พบ
พระชนกจึงตั้งพิธีบวงสรวงเทวดา โดยมีบัตรพระเกตุซึ่งเป็นบัตรพลีชนิดหนึ่งเป็นสัญลักษณ์ในพิธี ซึ่ง
เป็นการกระทำโดยที่มีการกำหนดเวลาหาฤกษ์ยามยามดี และการจัดพิธีบูชาเทพยดาผู้รักษาฤกษ์นั้น
ก่อน ทั้งนี้ก็เพื่อจะขอความสุขสวัสดีมงคลต่อเทวดา และขอให้กิจการงานดำเนินไปด้วยความสะดวก
ปราศจากอันตรายที่จะบังเกิดขึ้นรบกวน จากภาพเมื่อตั้งพิธีบูชาแล้ว พระชนกเมื่อไม่พบพระธิดาจึงอธิ
ฐานจิตและลงมือไถ่ด้วยพระองค์ จึงพบพระธิดาอยู่กลางเกสรดอกบัวชื่อว่า “นางสีดา” แปลว่าเกิดจาก

³ สมภพ ภิรมย์. 2539. พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 383.

คันไถ นอกจากนี้บัตรพระเกตุยังใช้ในการก่อสร้างอาคาร การวางศิลาฤกษ์ การโกนจุก การเททองหล่อ พระพุทธรูป เป็นต้น เหล่านี้การบูชาฤกษ์มีสิ่งที่จะต้องเตรียมจัดหาคือบัตรพระเกตุ ประกอบขึ้นด้วยก้านกล้วย ๔ ก้าน นำมาผูกปลายรวมกันเข้า แล้วกางออกไปเป็นขาตั้ง ๔ ขา จึงเอาหยวกกล้วยพันหุ้มประกอบขึ้นเป็นชั้นๆ ไป รวม ๙ ชั้นด้วยกัน ชั้นต้นกำหนดให้สูงจากพื้นดินราว ๑ คืบ กำหนดด้านกว้างและยาวของชั้นต้นนั้นให้เป็นรูป ๔ เหลี่ยม กว้างยาวด้านละ ๑ คืบเช่นกัน ต้องเหลาไม้ให้เล็กแทงร้อยตามชั้นให้แน่นทั้ง ๔ ด้านทุกชั้น ชั้นต่อไปต้องลดลงให้ได้ส่วนพองาม ไร่ระยะให้ถี่กันหน่อย ทำให้ได้ ๙ ชั้น เรียกว่า บัตรพระเกตุ ตามชั้นบัตรทั้ง ๙ ชั้นนั้นให้ตอกกรู ปูด้วยใบตอง เพื่อจะได้ใช้วาง กระทั่งและสิ่งของอื่นในนั้น

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2474 โดย พระเทวาภิรมิต (ฉาย เทียมศิลป์ไชย) และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2520 โดยนายสนธิ ดิษฐ์พันธุ์ เป็นภาพบัตรพระเกตุที่ใช้ในพิธีบูชาเทวดา ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ประกอบศาลเกยซึ่งหมายถึงที่ที่เทวดาเสด็จผ่านลงมาโดยเป็นท่าลงจากราชพาหนะของแต่ละองค์ แล้วเสด็จผ่านเข้าสู่ประรำพิธีอีกทีหนึ่งลักษณะมักจะทำเหมือนชั้นบันได 3 ชั้น อยู่ระดับเพียงตาเช่นกันอาจทำด้วยไม้หรือเหล็กเมื่อเสร็จพิธีเทวดาจะเสด็จขึ้นศาลเกยประทับบนราชพาหนะกลับวิมานศาลเกยจึงรื้อถอนไปใช้ในงานต่อไปได้ และศาลเกยนี้มักไม่ค่อยมีรูปหรือตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตั้งไว้มักมีเพียงหมอนอิง บายศรี และเครื่องครุ ผลไม้เท่านั้นเพื่อเป็นการแสดงการต้อนรับเข้าสู่บริเวณพิธีอีกทีหนึ่ง การใช้งานต้องสังเกตดูว่าพิธีกรรมนั้นจัดหน้าศาลเพียงตาเพียงอย่างเดียวหรือต้องตั้งศาลเกยเพื่อเป็นประตูเข้าสู่ประรำพิธีอีกทีหนึ่ง สำหรับการจัดศาลด้านบนและมีบายศรีพรหม บายศรีเทพ บายศรีปลั่งลัก หรือบายศรีปากชามตั้งอยู่บนศาลเกยหรือเป็นชั้นล่างของศาลเกยตั้งเครื่องสังเวยก็มีราชวัตร ฉัตรธง ราชวัตรเป็นสิ่งที่ทำจากไม้ขัดกัน เพื่อเป็นการกันอาณาเขต ปริณทลพิธีทั้ง 4 มุม ตรงกัน และต้องทาสีขาวตกแต่งแล้วแต่สวยงาม ราชวัตรยังบ่งบอกว่า เป็นพิธีของผู้คนธรรมดาทั่วไป โดยดูจากฉัตรตรงกลางราชวัตรคือ 5 ชั้น มุมราชวัตร 2 ด้านเป็น 3 ชั้น แต่ถ้าพระราชพิธีขององค์พระมหากษัตริย์หรือเชื้อพระวงศ์ ฉัตรตรงกลางจะเป็น 9 ชั้น 7 ชั้น ตามลำดับ

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบการบูชาเทวดาในศาสนาพราหมณ์ โดยมีสัญลักษณ์คือบัตรพระเกตุ ที่บ่งบอกเครื่องสังเวยที่บูชา โดยทำจากก้านกล้วยทำเป็นกระบะ และมีก้านกล้วยตานี 4 ก้านประกอบเป็นขา ในห้องที่ 1 เรื่อง “พระชนกฤชทำพิธีบวงสรวงไถ่ได้นางสีดา แล้วลาเพศกลับเข้าเมืองมิลิลา”

ภาพที่ 66 ห้องที่ 4 การตกแต่งพลับพลาในพิธีกรรมहारनुโมลี
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ ประกอบด้วยเรือนยอดของพลับพลาตกแต่งด้วยงานดอกไม้สดประเภทเฟื่องอุบะโดยรอบ ด้านในปริมพิธีมีพานข้าวตอก และมาลัยกลมชายเดี่ยวคล้องคัสตราวุธต่าง ๆ เป็นสัญลักษณ์ในการบูชาครูในพิธียกมหาธนุโมลีซึ่งเป็นธนูของพระอิศวร ซึ่งมีบรรดากษัตริย์และราชวงศ์ทั้งหลายแย่งกันจะเข้ามาเพื่อยกธนู ในส่วนของพานข้าวตอกมีการให้ความหมายว่า ข้าวตอกเป็นข้าวเปลือกข้าวเจ้าที่นำมาคว่ำให้เปลือกแตกออกและเมล็ดข้าวบานเป็นดอกสีขาว คล้ายดอกมะลิ ข้าวตอกจึงนิยมใช้ในงานมงคล เช่น ใส่ในกระทงหรือพานดอกไม้ที่นำไปไหว้ครู โดยมีคติว่าสติปัญญาความรู้จะได้แตกฉานเหมือนข้าวตอก และในพิธีบวงสรวงบูชาเทพยดา จะใช้ข้าวตอกและดอกไม้เป็นส่วนประกอบด้วย ดังนั้นข้าวตอกจึงเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งมงคลที่ใช้ในการทำพิธีมงคล ใช้โปรยรวมกับดอกไม้ และเงินทอง เป็นเคล็ดว่าให้รุ่งเรืองเฟื่องฟูขยายออกได้เหมือนข้าวตอก

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2473 โดย นายกำจัด ประดิษฐ์เขียน และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2515 การวาดตกแต่งเน้นการสะท้อนการบูชาครูในพิธีกรรมทั้งพานข้าวตอก และมาลัยกลมชายเดี่ยวที่คล้องคัสตราวุธต่าง ๆ

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดตกแต่งในงานจิตรกรรมฝาผนังในห้องที่ 4 เรื่อง “พระรามสบนตร กับนางสีดา กับพิธียกมหาธนุโมลี” เป็นรูปแบบงานดอกไม้สดประเภทเฟื่องอุบะตกแต่งด้วยงานโดยรอบเรือนยอดของพลับพลา ด้านในปริมพิธีมีมาลัยกลมชายเดี่ยวคล้องคัสตราวุธต่าง ๆ และพานข้าวตอกซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในการบูชาครูในพิธี

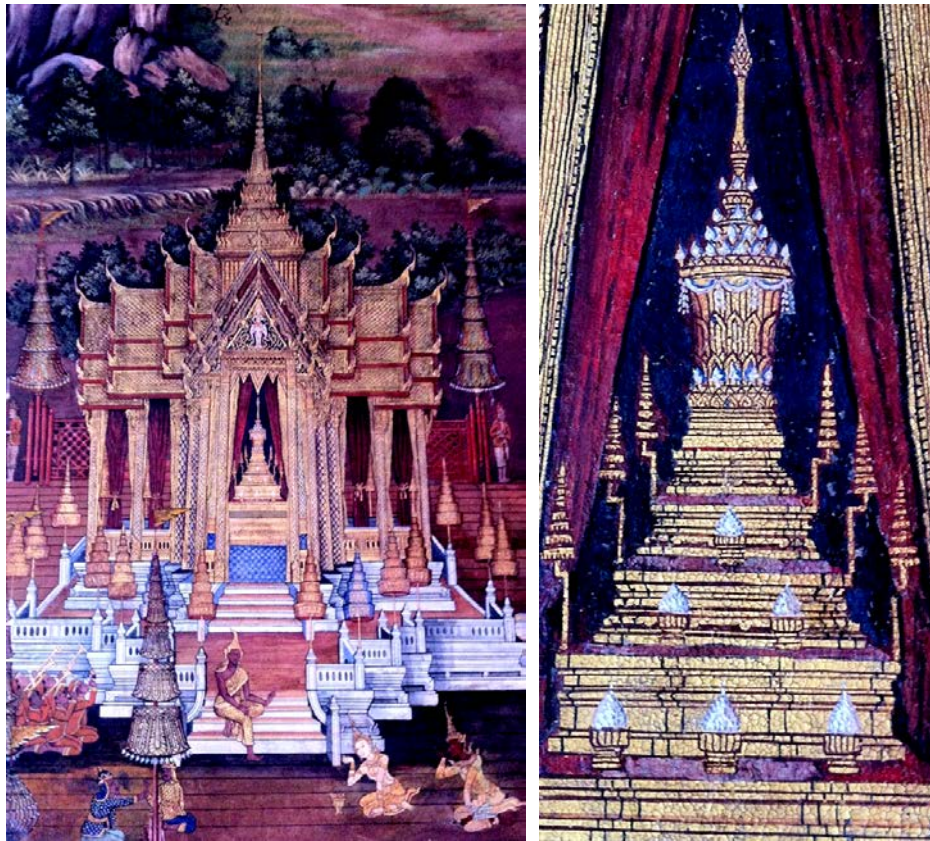
ภาพที่ 67 ห้องที่ 8 บายศรีในพิธีอภิเษกพระรามกับนางสีดา
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ จุดเด่นในภาพคือ ผ้าห่อขวัญ (โดยมากจะใช้ผ้าตาดทองหรือผ้าสารบักคลุม) ก่อนเบิกบายศรีในพิธีอภิเษกหรือพิธีสุมพร⁴ ผ้าห่อขวัญบายศรีเป็นการให้ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ของผ้าตาดทองหรือผ้าสารบักคลุมที่บ่งบอกชนชั้นของผู้ร่วมพิธี การที่หุ้มหมายถึงค้นหาที่เข้ามาปิดบัง ไม่ให้เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ชรา มรณะ ทุกข์ เห็นแต่สนุกสุขสันต์ บายศรีที่ถูกห่อหุ้มเอาไว้จนมืดมนนั้น เปรียบได้แก่บุคคลที่ยังไม่ได้บวชหรือแต่งงานกัน เมื่อเปิดผ้าหุ้มบายศรีออกมาหมายถึง เบิกบายศรีก็เหมือนกับบุคคลที่จะได้พบกับหนทางที่สว่างไสวในทางธรรม

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2472 โดย ร.ท.ยัง ลิมานนท์-นายขอบ บุญยะเสน และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2516 โดย นายประทีป สว่างสุข จากภาพจุดเด่นของภาพคือ “ผ้าห่มก่อนเบิกบายศรี” ซึ่งบายศรีเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุในศาสนาพราหมณ์

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดผ้าห่อขวัญก่อนเบิกบายศรีในพิธีอภิเษกหรือพิธีสุมพรของพระรามกับนางสีดา ในห้องที่ 8 เรื่อง “อภิเษกพระรามกับนางสีดาในเมืองมิถิลา” เป็นการวางตำแหน่งบายศรีที่เป็นจุดเด่นในภาพ

⁴ สยมพร หรือสยมพร หมายถึง พิธีเลือกคู่ของกษัตริย์สมัยโบราณ.

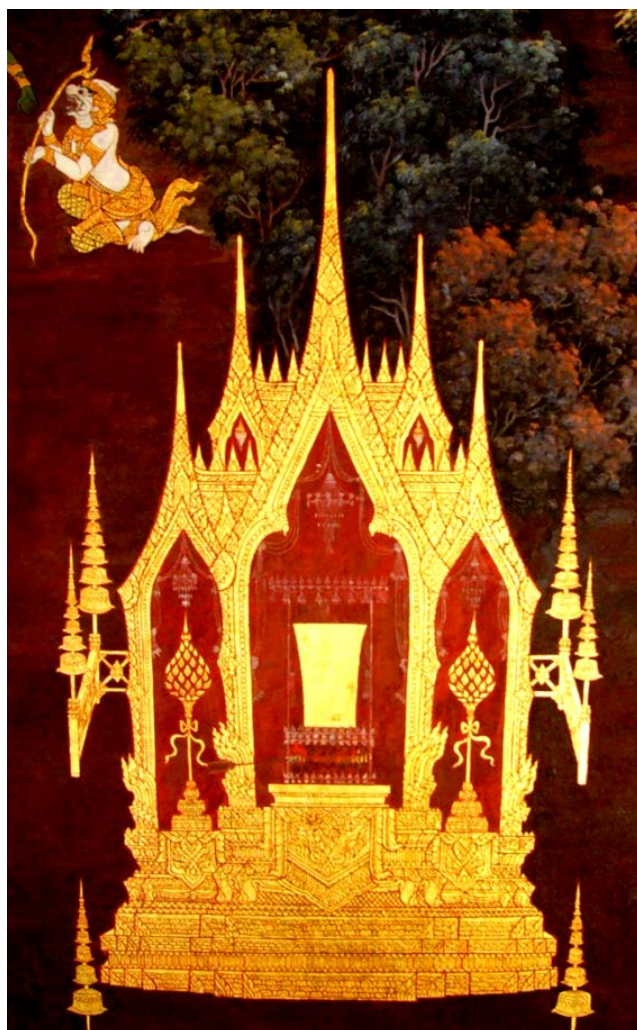

ภาพที่ 68 ห้องที่ 17 การตกแต่งพระเมรุมาศของท้าวทศรถ
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ จากภาพมีการตกแต่งพระโกศด้วยเฟื้องอุบะ และการตั้งพานพุ่มเป็นเครื่องสักการะพระศพ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงการตกแต่งพระโกศในพระราชพิธี ซึ่งการตั้งพานพุ่มนั้นเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการถวายความจงรักภักดี ความเคารพบูชาในพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2472 โดย นายเล็ง อ่อนงาม พร้อม และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2516 โดย นายโหมด ว่องสวัสดิ์ ซึ่งภาพพระเมรุมาศดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงการตกแต่งพระโกศด้วยเฟื้องอุบะ และการตั้งพานพุ่มเป็นเครื่องสักการะพระศพ นอกจากนี้พระเมรุมาศของท้าวทศรถ มีภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณที่หน้าบัน อันเป็นสัญลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดตกแต่งเฟื้องอุบะพระโกศ และการตั้งพานพุ่มเป็นเครื่องสักการะพระศพ ในงานจิตรกรรมฝาผนังของห้องที่ 17 เรื่อง “ท้าวทศรถสิ้นพระชนม์ ตั้งพระเมรุมาศท้าวทศรถพระฤๅษี ห้ามไม่ให้นางโกยเกษิ และพระพรตขึ้นไปมาพระศพ” มีกระบวนการจัดพานพุ่ม ตั้งเป็นเครื่องสักการะพระศพนั้นมีการจัดให้เห็นสว่างาม คือ ได้ช่องไฟหรือจังหวะที่เห็นคล้ายกับการจัดโต๊ะหมู่บูชา

ภาพที่ 69 ห้องที่ 25 การตกแต่งเมรุของนกสดา
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

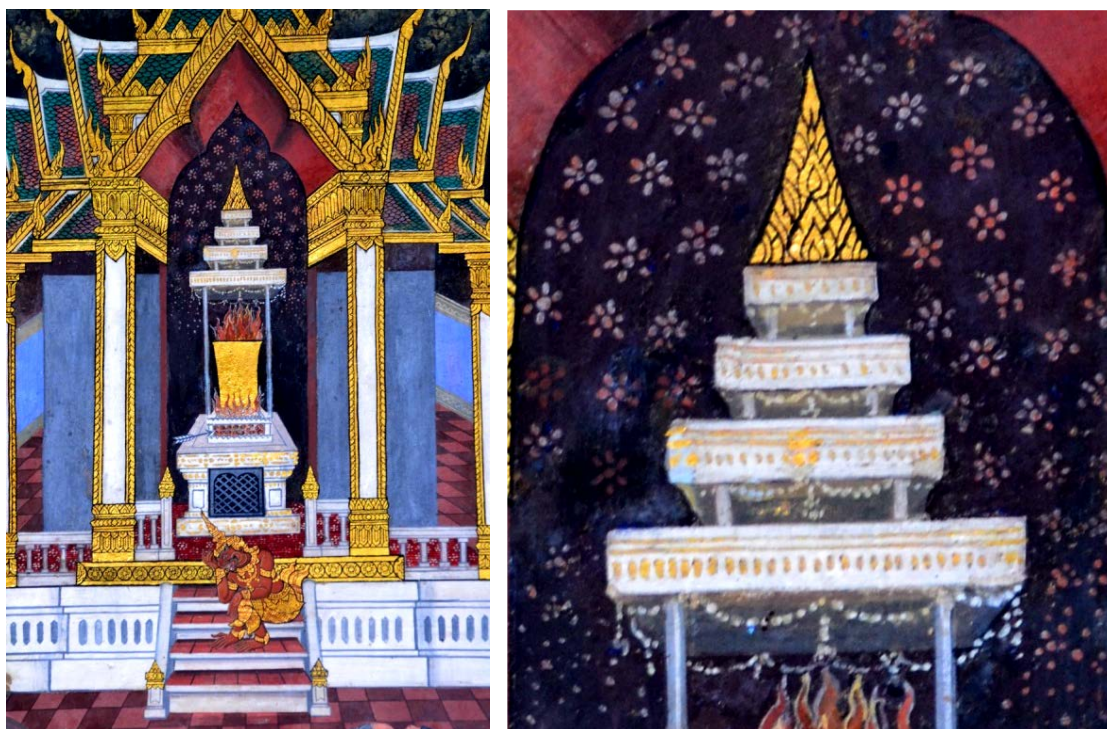
ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ จุดเด่นของภาพคือการตกแต่งเมรุด้วยเครื่องแขวนดอกไม้สด ขนาดกลางเรียกว่า “พวงแก้ว” ในการประดับกลางซุ้มเมรุทั้งสามด้าน ซึ่งพวงแก้วนี้เป็นเครื่องแขวนที่ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 อีกทั้งด้านข้างมีการตกแต่งด้วยเฟื้องอุบะคล้ายม่านแหวกและรวบมัดไว้ หรือที่เรียกว่าม่านสองไข⁵ ซึ่งเป็นที่นิยมการตกแต่งในพระราชพิธีต่าง ๆ ในสมัยดังกล่าว

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2472 โดย นายสุทธิ ดำเด่นงาม และมีการบูรณะในปี พ.ศ. 2521 โดย นายอมร ศรีพจนารถ เป็นการวาดตกแต่งเมรุของนกสตายุ ด้วยเครื่องแขวนดอกไม้สดประเภท “พวงแก้ว” และด้านข้างมีการตกแต่งด้วยเฟื้องอุบะรวบไว้แบบม่านไข รูปแบบเมรุของนกสตายุนี้ ธร ยิ้มสงวน. (2552 : 35). กล่าวว่า เมรุของนกสตายุเป็นเมรุในจินตนาการ เกิดขึ้นจากการแผลงศรของพระราม โดยศิลปินวาดออกมาเป็นภาพคลี่ คือ วาดให้มุขด้านข้างหันออกมาทำให้มีลักษณะเป็นซุ้มแบบวิมานของเทวดา เห็นเป็นยอด 5 ยอด แบ่งเมรุออกเป็น 3 ช่อง ช่องตรงกลางอันเป็นช่องกว้างที่ตั้งโกศทองแบบเกลี้ยงกำลังถูกเพลิงไหม้ อีกสองช่องที่ขนานข้างมีพุ่มเครื่องบูชา ทั้งโกศและพุ่มบูชานี้ตั้งอยู่บนฐานสิงห์ประดับด้วยผ้าทิพย์ มีการตกแต่งเมรุด้วยเครื่องแขวนดอกไม้สด⁶

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดเมรุของนกสตายุที่ถูกวาดเป็นภาพคลี่ ซึ่งไม่เหมือนกับสถาปัตยกรรมที่ใช้งานจริง เป็นเมรุที่วาดขึ้นตามจินตนาการของศิลปินคล้ายคลึงกับวิมานของเทวดาในภาพจิตรกรรมไทย ซึ่งเมรุของนกสตายุนี้มีการตกแต่งด้วยเครื่องแขวนดอกไม้สดประเภท “พวงแก้ว” ทั้งสามช่อง ด้านข้างมีการตกแต่งด้วยเฟื้องอุบะรวบไว้แบบม่านไข จากห้องที่ 25 เรื่อง “พระรามพระลักษมณ์ตามหานางสีดา พบสตายุบอกข่าวว่าทศกัณฐ์ลักไป ถวายแหวนแล้วสิ้นใจ พระรามปลงศพไปแล้วติดตามพลัดเข้าไปในวงแหวนยักษ์กุมพล โปรดยักษ์กุมพลพันทรมานจนถึงหนุมานถวายเป็นตัว”

⁵ ม่านสองไข หมายถึง ม่านสองชายที่แหวกกลางรวบชายไปผูกไว้ที่ด้านข้างทั้งสองด้าน สำหรับประดับช่องทางประตูหน้าต่างเป็นต้น

⁶ ธร ยิ้มสงวน. 2552. พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.หน้า 35.

ภาพที่ 70 ห้องที่ 27 การตกแต่งพระเมรุมาศของพญาพาลี
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นการตกแต่งยอดพระจิตกาธานด้วยเฟืองอุบะ

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2472 โดย นายบุญยัง แสนสมรส และมีการบูรณะในปี พ.ศ. 2516 โดย นายประพัฒน์ โยธาประเสริฐ เป็นการตกแต่งยอดพระจิตกาธานด้วยเฟืองอุบะ ซึ่งรูปแบบพระเมรุมาศของพญาพาลี ตรงหน้าบันทำเป็นแบบเปิดโล่งเพื่อให้เห็นยอดของพระจิตกาธานและพระโกศที่กำลังลุกไหม้จากศรของพระรามที่ยังติดอยู่ที่ฐานตั้งพระโกศ

ด้านการจัดวาง จุดเด่นในการตกแต่งภาพงานจิตรกรรมฝาผนัง ห้องที่ 27 เรื่อง “พระรามแผลงศรอัคนีวาตเป็นเพลิงเผาพระเมรุพญาพาลี” นี่คือการตกแต่งยอดพระจิตกาธานด้วยเฟืองอุบะของพญาพาลี

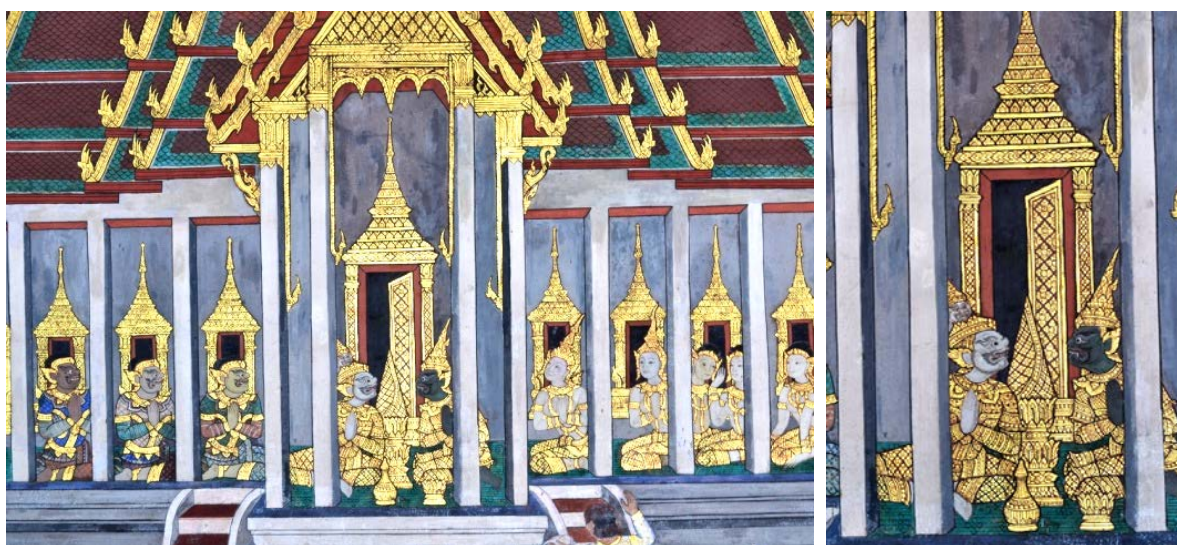

ภาพที่ 71 ห้องที่ 97 พานพุ่มในโรงพิธีเฝ้ารูปปั้นเทวดา และชูปหอกกบิลพิทของทศกัณฐ์
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ จากภาพในการตั้งโรงพิธีของทศกัณฐ์ ปรากฏพานพุ่มดอกไม้ในพิธีบูชา ลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการบูชาสักการะตามคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2518 โดย นายสมนึก รุ่งเจริญกิจ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงการตั้งพานพุ่มดอกไม้เป็นการบูชาสักการะตามคติความเชื่อในโรงพิธีเฝ้ารูปปั้นเทวดา และชูปหอกกบิลพิทของทศกัณฐ์

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดพานพุ่มดอกไม้จำนวนสามพานตั้งเรียงในโรงพิธีเฝ้ารูปปั้นเทวดา และชูปหอกกบิลพิทของทศกัณฐ์ ในงานจิตรกรรมฝาผนังของห้องที่ 97 เรื่อง “ทศกัณฐ์ตั้งโรงพิธีเฝ้ารูปปั้นเทวดา และชูปหอกกบิลพิท และเทพบุตรพาลีมาทำลายพิธี”

ภาพที่ 72 ห้องที่ 130 ผ้าห่อขวัญก่อนเบิกบายศรีในพิธีอุปภิเชกท้าวจักรวรรดิกับไพนาสूरียวงศ์
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ จุดเด่นในภาพคือ ผ้าห่อขวัญ (โดยมากจะใช้ผ้าตาดทองหรือผ้าสารบักคลุม) ก่อนเบิกบายศรีในพิธีอุปภิเชกท้าวจักรวรรดิกับไพนาสूरียวงศ์ ผ้าห่อขวัญบายศรีเป็นการให้ความหมายในเชิงสัญลักษณ์การที่หุ้มหมายถึงค้นหาที่เข้ามาปิดบัง ไม่ให้เห็นอนิจจัง ทุกข์ เป็นต้น เห็นแต่ความสวยงามภายนอกของผ้าที่บ่งบอกชนชั้นของผู้ร่วมพิธี บายศรีที่ถูกห่อหุ้มเอาไว้เปรียบได้แก่บุคคลที่ยังไม่ได้บวชหรือแต่งงาน เป็นต้น เมื่อเปิดผ้าหุ้มบายศรี หมายถึง เบิกบายศรีก็เหมือนกับบุคคลที่จะได้พบกับหนทางที่สว่างไสวในทางธรรม

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2473 โดย นายผล หลงสำราญ และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2515 โดย พ.ท.ศิริ จินดา จากภาพจุดเด่นของภาพคือ “ผ้าห่อขวัญก่อนเบิกบายศรี” ซึ่งบายศรีเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุในศาสนาพราหมณ์

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดผ้าห่อขวัญก่อนเบิกบายศรีในพิธี ในห้องที่ 130 เรื่อง “ท้าวจักรวรรดิอุปภิเชกไพนาสूरียวงศ์ เปลี่ยนนามเป็นทศพิน ครองลงกา อสุรผัดลาชนนีเพื่อตามบิดา” เป็นการจัดวางตำแหน่งบายศรีกลางภาพในจิตรกรรมฝาผนัง

ภาพที่ 73 ห้องที่ 143 พานข้าวตอกในพิธีชุบศรเหราพตที่โรงพิธีเชิงเขาจักรวาล
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ ในโรงพิธีชุบศรเหราพตที่เชิงเขาจักรวาลของบรรลัจักร ได้มีการตั้งพานข้าวตอก แต่ถูกทำลายพิธีโดยองคตและอสุรผัด พานข้าวตอกเป็นสัญลักษณ์ในการบูชาครู มีลักษณะคล้ายดอกมะลิ ข้าวตอกจึงนิยมใช้ในงานมงคล เช่น พิธีบวงสรวงบูชาเทพยดา

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2472 โดย นายเรวัต เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2515 โดย นายสังเวียน ชุ่มภาณี จากภาพจุดเด่นของภาพคือ พานข้าวตอกที่ถูกทำลายในโรงพิธีเชิงเขาจักรวาล

ด้านการจัดวาง เป็นการวาดตกแต่งในงานจิตรกรรมฝาผนังในห้องที่ 143 เรื่อง “บรรลัจักร ออกรบหย่าศึก ไปทำพิธีชุบศรเหราพต องคตและอสุรผัดล้างพิธีมารกระบิลออกขัดตาทัพ ถูกนิลพัทธมา ตาย” เป็นรูปแบบพานข้าวตอก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในการบูชาครูในโรงพิธี

ภาพที่ 74 ห้องที่ 59 บายศรีตันและบัตรพระเกตุในการตั้งพิธีลับหอโกกษศักดิ์ของกุมภกรรณ
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ จากภาพพบการบวงสรวงในการตั้งโรงพิธี ซึ่งพบบายศรีตัน และบัตรพระเกตุในการตั้งพิธีลับหอโกกษศักดิ์ของกุมภกรรณ ซึ่งเป็นวัสดุที่ทำจากใบตองและกาบกล้วยตานี เป็นสัญลักษณ์ในการบูชาเทพดาเสียก่อน โดยการกำหนดเวลาหาฤกษ์ยามดี เพื่อความสวัสดิมงคล ต่อเทวดา และขอให้กิจการงานดำเนินไปด้วยความสะดวก ปราศจากอันตรายที่จะบังเกิดขึ้นรบกวน จากภาพกุมภกรรณตั้งโรงพิธีลับเก้าห้องที่ฝั่งแม่น้ำสีทันดรอยู่เชิงเขาพระสุเมรุ มีทหารยักษ์ ห้อมล้อมเป็นชั้น ๆ ในโรงพิธีมีเครื่องหอม กุมภกรรณทำพิธีโปรยดอกไม้เจ็ดสี เอาเลือดวัว กวาง เช่น สัตว์เวทบริกรรมคาถาครบพันคาบ ก็ลับหอโกกษศักดิ์ และถูกหนุมานกับองคตแปลงเป็นสุนัขเฒ่า และอีกาไปทำลายพิธี

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2473 โดย นายสว่าง ปัญญางาม และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2515 โดย นายสังเวียน ชุ่มภาณี เป็นภาพบายศรีตันและบัตรพระเกตุที่ใช้ในการตั้งพิธีลับหอโกกษศักดิ์ของกุมภกรรณ บายศรีตันและบัตรพระเกตุเป็นสัญลักษณ์ถึงบูชาและที่สถิตแห่งเทพเจ้าทั้งปวงตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบการบวงสรวงในการตั้งโรงพิธี โดยมีสัญลักษณ์คือบายศรีตันและบัตรพระเกตุที่บ่งบอกเครื่องสังเวยในจิตรกรรมฝาผนังการตั้งพิธีลับหอโกกษศักดิ์ของกุมภกรรณ ห้องที่ 59 เรื่อง “กุมภกรรณตั้งพิธีลับหอโกกษศักดิ์ หนุมานกับองคตแปลงเป็นสุนัขเฒ่า และอีกาไปทำลายพิธี”

⁷ บวงสรวง หมายถึง การบอกกล่าวเทวดาให้มาร่วมในพิธีและร่วมรับประทานอาหารที่อยู่ในบายศรีและเครื่องสังเวย การบวงสรวงสังเวยนี้ มีทั้งพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และพิธีที่ราษฎรจัดทำขึ้น การบวงสรวงของราษฎรมักใช้บายศรีปากชาม เช่น การสังเวยพระภูมิเจ้าที่ ส่วนการบวงสรวงของหลวงมักใช้บายศรีตัน 3 ชั้น (เบญจมาศ แพทอง. 2540 : 74).

ภาพที่ 75 ห้องที่ 63 พานดอกไม้ของนางสนมที่นำมาถวาย
ในพิธีร้ายเวทกันสายน้ำข้างเขามรกตของกุมภกรรณ
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นภาพพานดอกไม้ของนางคันธมาลีกับนางสนมสี่คน ที่ต้องเก็บดอกไม้ไปถวายในพิธีร้ายเวทกันสายน้ำข้างเขามรกตของกุมภกรรณ แต่หนุมานมาทำลายพิธีโดยแปลงเป็นเหยี่ยวตรงไปยังสวนดอกไม้ เมื่อกลายร่างเป็นหนุมาน ทำให้นางก้านัลตกใจวิ่งหนี ซึ่งพานดอกไม้เป็นสัญลักษณ์ถึงการบูชาในพิธีกรรมของกุมภกรรณ

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2473 โดย นายสำรวย ยุวนา กร และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2516 โดย พ.ท.ศิริ จินดา ภาพประกอบในงานจิตรกรรมไทยนี้คือพานดอกไม้ที่นางคันธมาลีกับนางสนมเก็บจากสวนดอกไม้ที่ต้องนำดอกไม้ไปถวายในพิธี

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบการบูชาด้วยพานดอกไม้ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง จากห้องที่ 63 เรื่อง “หนุมานล้างพิธีทนต์น้ำของกุมภกรรณ”

ภาพที่ 76 ห้องที่ 146 พานดอกไม้ในพิธีของนนิยพัคตร
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นภาพพานดอกไม้ของในพิธีของนนิยพัคตรโอรสของท้าวจักรวรรดิ เมื่ออายุได้สิบสี่ปีลาพระมารดาไปตั้งกิจพิธีที่เขามารันต์นานจนอายุได้ร้อยกว่าปี โดยมีพานดอกไม้เป็นสัญลักษณ์ถึงการบูชาในพิธีกรรมของนนิยพัคตร

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2473 โดย นายอยู่ อินมี และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2517 โดย พ.ต.ท.อำพัน ศิริสงเคราะห์ ภาพประกอบในงานจิตรกรรมไทยนี้คือ พานดอกไม้ในพิธีของนนิยพัคตร

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบการบูชาด้วยพานดอกไม้ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง จากห้องที่ 146 เรื่อง “ท้าวจักรวรรดิอกรบกับพระพรต นนิยพัคตรบุตรจักรวรรดิทำพิธี เกิดกลางสังฆรณ์เลิกตะบะกิจเข้าเฝ้าบิดาแล้วอาสาศึก”

ภาพที่ 77 ห้องที่ 94 การตกแต่งราชรถของพระราม
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นอุบะตกแต่งรวบไว้ใต้ฉัตรของพระรามในตอนที่หนุมานนำเศียรวิรุณจำบังถวายพระรามที่สนามรบ โดยมีการตกแต่งด้วยอุบะตุ้มรวบไว้ใต้ฉัตรในลักษณะอุบะแขกหรือพวงเต่าร้าง มีลักษณะเป็นพวงประกอบด้วยอุบะขาเดียวหลาย ๆ เส้นปลายดอกตุ้มเท่ากันและเสมอกันทั้งพวง เป็นงานดอกไม้สดที่ใช้เพื่อการตกแต่ง

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2473 โดย หลวงวิจิตรศิลป์ และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2516 โดย นายสุเวชช์ รักแผน ภาพประกอบในงานจิตรกรรมไทยนี้คืออุบะที่ใช้ตกแต่งราชรถของพระราม

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบการตกแต่งราชรถด้วยอุบะรวบไว้ใต้ฉัตร ในภาพจิตรกรรมฝาผนังห้องที่ 94 เรื่อง “หนุมานนำเศียรวิรุณจำบังถวายพระรามที่สนามรบ”

ภาพที่ 78 มาลัยสองชายของสุพรรณมัจฉาและนางเบญกาย
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

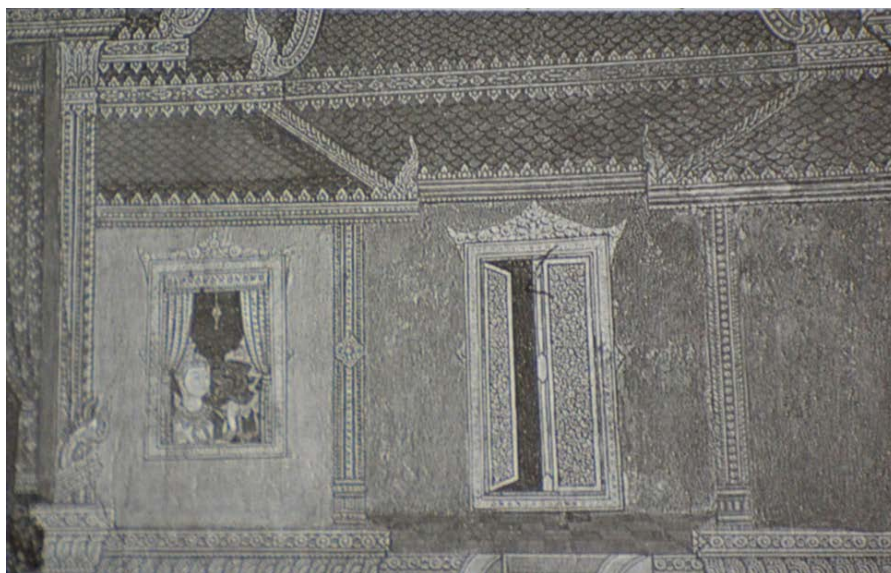
ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นมาลัยสองชายของสุพรรณมัจฉาและนางเบญกายที่บริเวณ
ประตูพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งมาลัยสองชายนี้มีหน้าที่ไว้ใช้สวมคอ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์แบบไทยซึ่ง
นอกจากสวยงามแล้ว ยังส่งกลิ่นหอมสดชื่นอีกด้วยดั่งกลอนได้ภาพแต่งโดยขุนพิสนท์สังขกิจ กล่าวว่า

๑ เกลิงรูปนาเรศนี้	สุพรรณมัจ ฉาเฮย
ผิวเทียบทองทาผัด	ผ่องพัน
ธิดาทศเศียรกระษัตริย์	มาตุเรศ ปลาแฮ
ที่ลักคาศิลาคัน	สมุทครั้งถมนน ๗๐

ส่วนอุบะของมัลลีสองชาย โคนเฉพาะของสุพรรณมัจฉามีความชัดเจนในด้านรูปแบบของอุบะไทยทรงเครื่องที่มีลักษณะคล้ายกับอุบะไทยธรรมดา ต่างกันที่เฉพาะตรงที่เมื่อรวมขาตั้งตั้งเป็นพวงเมื่อใดก็ต้องร้อยดอกตูมปิดปมด้ายก่อน ซึ่งมัลลีสองชายนี้มีลักษณะยาวพิเศษคล้ายอุบะที่ใช้ทำม่านแหวกหรือม่านไข

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยที่เขียนบริเวณประตูพระศรีรัตนศาสดารามที่มีนางสุพรรณมัจฉาและนางเบญกายเป็นจุดเด่นของซุ้มประตู

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบการคล้องมัลลีสองชายของนางสุพรรณมัจฉาและนางเบญกายในภาพจิตรกรรมฝาผนังบริเวณประตูพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ 79 มัลลียตูมในห้องของพาลีในตอนพาลีพานางมณฑิราเข้าห้อง
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นมัลลียตูมที่แขวนบริเวณหน้าต่างในห้องของพาลีในตอนพาลีพานางมณฑิราเข้าห้อง มัลลียตูมมีลักษณะรูปทรงเป็นรูปกลมแล้วค่อย ๆ ลดลงที่ละน้อยคล้ายดอกบัวตูม มัลลียตูมส่วนใหญ่ใช้เป็นส่วนประกอบตกแต่งในการประดิษฐ์ดอกไม้สดในโอกาสต่าง ๆ

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยที่เขียนบริเวณซุ้มประตูเกยเสด็จ ที่มีภาพพาลีพานางมณฑิราเข้าห้อง

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบมัลลียตูมของภาพจิตรกรรมฝาผนังบริเวณซุ้มประตูเกยเสด็จ ตอนพาลีพานางมณฑิราเข้าห้อง

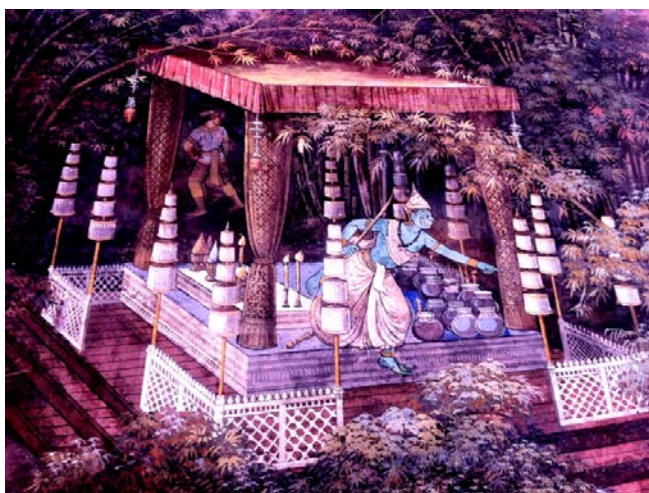
ภาพที่ 80 บัตรพระเกตุในโรงพิธีขอบุตรของท้าวทศรถ

(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ บัตรพลีประเภทบัตรพระเกตุ เป็นเครื่องสังเวยทำจากกาบกล้วย เป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมของท้าวทศรถ เพื่อบวงสรวงบูชาเทพยดาในโรงพิธีขอบุตร โดยมีบัตรพระเกตุซึ่งเป็นบัตรพลีชนิดหนึ่งเป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมของความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยที่สะท้อนถึงพิธีกรรมของพราหมณ์ในการจัดตั้งโรงพิธีเพื่อขอบุตรของท้าวทศรถ

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบการบูชาเทวดาในศาสนาพราหมณ์ โดยมีสัญลักษณ์คือบัตรพระเกตุ ที่บ่งบอกเครื่องสังเวยที่บูชาในโรงพิธีขอบุตร ห้าภาชนะอยู่บนศาลา อสุรทูณลาดข้าวปั้นสี่ก้อน นางกานาสุรโอบเอาข้าวปั้นจากลาด เป็นภาพบริเวณซุ้มประตูสนามไชย

ภาพที่ 81 ห้องที่ 79 ตั้งพิธีกุมภินิยาในป่าไผ่ และออกรบของอินทรีจิต

(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ ที่เป็นจุดเด่นในภาพคือ เครื่องแขวนประเภทพุก่ลิน ซึ่งเป็นเครื่องแขวนชนิดเล็ก พุก่ลินนับว่าเป็นเครื่องแขวนชนิดเก่าแก่ที่สุด แม้ในนิราศและวรรณคดีบางเรื่องก็กล่าวขวัญถึงเสมอ ต่อมาก็ได้มีการประดิษฐ์คิดค้นแบบขึ้นใหม่ จนปัจจุบันมีแบบอยู่มากมายหลายชนิด (วิทย์ พิณคันเงิน. 2503 : 212). พุก่ลินมีลักษณะเป็นพวงดอกไม้คล้ายพู่ คือ ตรงกลางป่อง หัวและท้ายเรียว ใช้แขวนห้องเพื่อความสวยงาม พุก่ลินมีหลายขนาดตั้งแต่ 3-7 ชั้น ในงานมงคลใช้พุก่ลินจำนวนชั้นที่เป็นเลขคี่ และจำนวนชั้นที่เป็นเลขคู่ในงานศพ ซึ่งจากภาพพุก่ลินมีขนาด 3 ชั้น ถือเป็นงานมงคลในพิธีกรรม⁸ ซึ่งในโรงพิธีมีการบรรยายว่าได้ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาจักรวาล โรงพิธีอยู่กลางดงไฟ มีสามสิบเก้าห้อง มีเครื่องบูชาบัตรพลี มีร้อยแปดกองไฟ มีหม้อใหม่ใส่น้ำดอกไม้ตั้งบนทุกกองไฟ ดอกไม้เจ็ดสีละพันดอก จัดบูชาทุกวัน

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2474 โดย นายสว่าง ปัญญา งาม และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2516 โดย นายบุญยัง แสนสมรส เป็นภาพการตั้งโรงพิธีด้วยงานดอกไม้สด ได้แก่ พุก่ลิน พานดอกไม้ และเครื่องสังเวย ได้แก่ บัตรพลี ในการบูชา

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบของเครื่องประกอบพิธีกรรมในงานจิตรกรรมไทย ในห้องที่ 79 เรื่อง “อินทรีชิตเทศาอาศัยอยู่ในโรงพิธี พระลักษณะแผ่ลงศรทำลายพิธีกรรม” ในโรงพิธีกรรมของอินทรีชิต เป็นการบูชาเทวดาในศาสนาพราหมณ์ โดยมีสัญลักษณ์คือบัตรพระเกตุที่บ่งบอกเครื่องสังเวยที่บูชาในโรงพิธี พุก่ลิน และพานดอกไม้

ภาพที่ 82 ห้องที่ 90 เครื่องประกอบและการตกแต่งในพิธีชูป้ายในอุโมงค์ของทศกัณฐ์
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

⁸ พิธีกรรม หมายถึงพิธีกรรมที่ทำให้ร่างกายเป็นกายสิทธิ์ฆ่าไม่ตาย บรรดาทหารที่ร่วมพิธีก็จะอยู่ยงคงกระพัน

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นภาพที่มีเครื่องประกอบในพิธีชูปกภายในอุโมงค์ของทศกัณฐ์ ได้แก่ พานดอกไม้ และการตกแต่งโรงพิธีด้วยเฟื้องอุบะ

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเมื่อ พ.ศ.2474 โดย นายกำจัด ประดิษฐ์เขียน และมีการบูรณะในปี พ.ศ.2516 เป็นภาพการจัดแต่งโรงพิธีของทศกัณฐ์ โดยชูดอุโมงค์ลงใต้ดินที่เขานิกลาสา จะไปทำพิธีชูปกให้กายเป็นกายสิทธิ์ในเจ็ดวัน เมื่ออุโมงค์ชุดแล้ว ตั้งบัลลังก์แก้วภายใต้เศวตฉัตร จัดห้องถ้ำสวยงามเสร็จเรียบร้อย ท้าวทศกัณฐ์ก็แต่งองค์เป็นฤาษีมนัสมมขญา ทหารยักษ์เอาแผ่นหินปิดปากถ้ำ เกลี้ยทราญกลบ กลับเมืองในเจ็ดวันจึงพากันมาใหม่

ด้านการจัดวาง เป็นรูปแบบของเครื่องประกอบและการตกแต่งในพิธีชูปกภายในอุโมงค์ของทศกัณฐ์ จากห้องที่ 90 เรื่อง “หนุมานเอนางมณโฑมายั่วโทะสะทศกัณฐ์จนเสีย พานดอกไม้เป็นสัญลักษณ์ของการบูชาเทวดาในศาสนาพราหมณ์

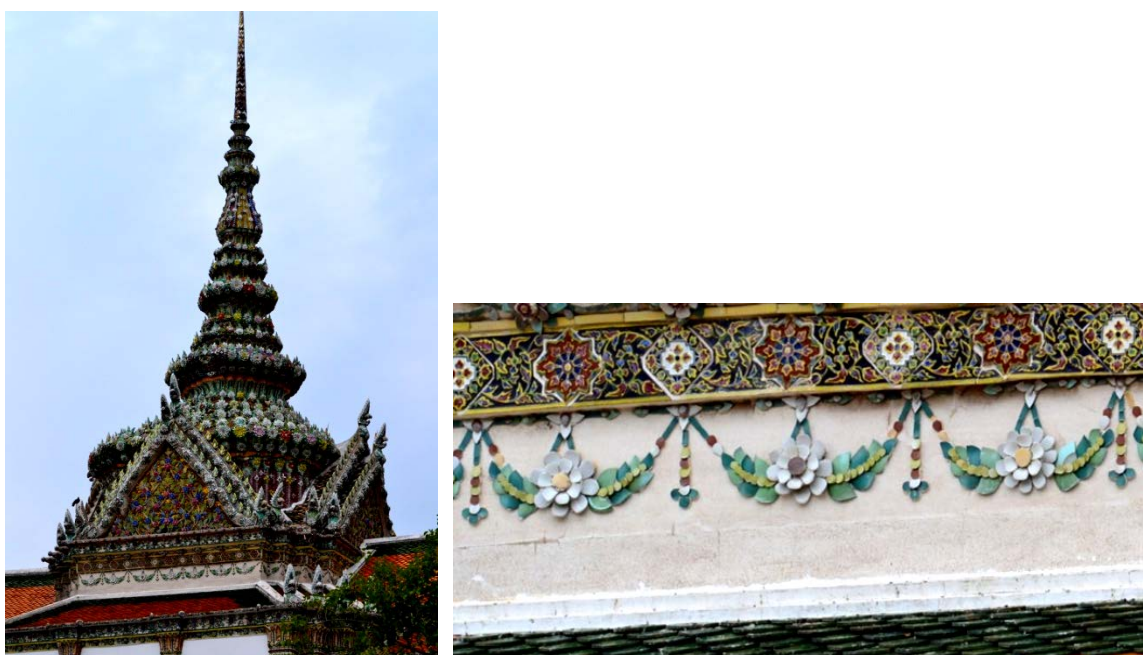

ภาพที่ 83 เฟื้องอุบะในการตกแต่งแนวคอสองของพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามชั้นในโดยรอบ
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นเฟืองอุบะที่ตกแต่งสถาปัตยกรรมรอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานลงรักปิดทอง เป็นงานประณีตศิลป์ที่มีความสำคัญมากในการตกแต่งสิ่งของธรรมดา ไปจนถึงการตกแต่งในพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ เช่น เฟืองอุบะที่ตกแต่งสถาปัตยกรรมรอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น

ด้านการจัดวาง เป็นการตกแต่งสถาปัตยกรรมรอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้วยเฟืองอุบะโดยรอบ

ภาพที่ 84 เฟืองอุบะในการตกแต่งสถาปัตยกรรม “พระเศวตภูฏาคารวิหารยอด”

(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นการตกแต่งพระเศวตภูฏาคารวิหารยอดด้วยเฟืองอุบะด้วยกระเบื้องเคลือบสี เช่นเดียวกับหอธรรมของวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งมีหลักฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 และมีการซ่อมในสมัยรัชกาลที่ 5

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย เป็นงานปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสีด้วยรูปแบบเฟืองอุบะ

ด้านการจัดวาง เป็นการตกแต่งสถาปัตยกรรม “พระเศวตภูฏาคารวิหารยอด” ที่มีการซ่อมแซมในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งหลังคาและยอดมณฑป มีการประดับกระเบื้องถ้วยขึ้นใหม่ในสมัยดังกล่าว

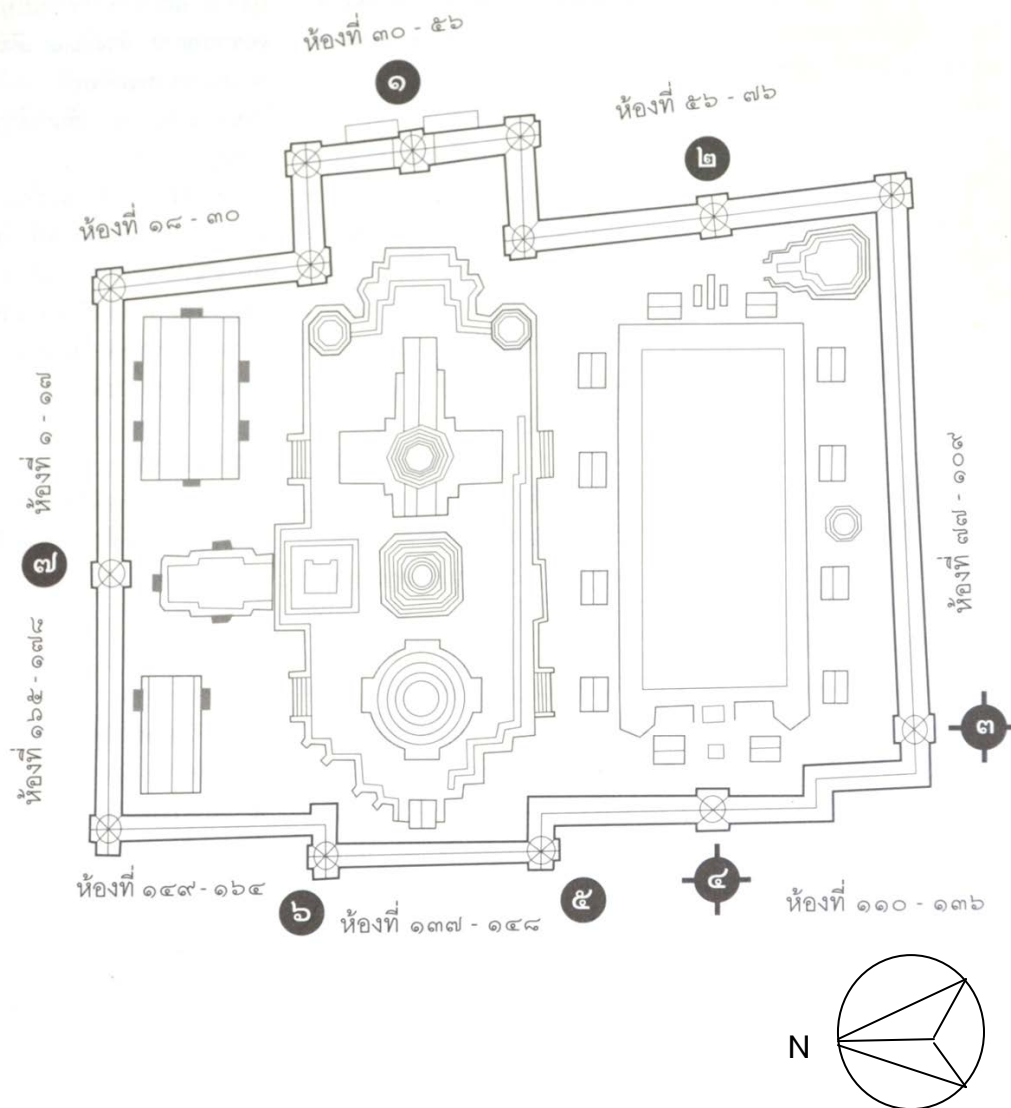
ภาพที่ 85 พนมหมากบนพนักรำแพงฐานไพทีโดยรอบปราสาทพระเทพบิดร
(ที่มา : ถ่ายเมื่อ 13 กรกฎาคม 2555)

ด้านรูปแบบงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นพนมหมากบนพนักกำแพงฐานไฟที่⁹ โดยรอบปราสาทพระเทพบิดร สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะของ“พนม”ในความหมายของไทยหมายถึงลักษณะของสิ่งที่เป็นพุ่มยอดแหลมอย่างดอกบัวตูม ดังนั้นพนมในที่นี้จึงหมายถึงพุ่มมากกว่าจะหมายถึงภูเขา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นภูเขาและพุ่มก็มีลักษณะที่มียอดแหลมเช่นเดียวกันเมื่อพนมหมายถึงพุ่ม และนำไปรวมเข้ากับคำว่า “หมาก”พนมหมากจึงหมายถึง พุ่มที่ประดับด้วยหมากที่ใช้กินกับพลู มีหลักฐานที่กล่าวถึงลักษณะของพนมหมากไว้ต่าง ๆ กัน เช่น ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า “เป็นพานแว่นฟ้า ปั้นด้วยดินสองชั้นทาสีเขียวน้ำกาว ที่ปากพานมีกระดาดเจิมเหมือนใบตอง แล้วมีกรวยกระดาดทาสีขาว ๆ ตั้งที่ตรงกลาง รอบล่างมีดินปั้นก้อนกลม ๆ รูปร่างเหมือนประทัดลม ต่างว่าหมากทาสีเขียวหรือสีขาาก็ได้ แล้วมีน้ำยาสีอื่นขีดเป็นสาแหรกทำสาแหรกเห็นจะต่างว่ารอยผ่าเป็นคำคำ มีทองอังกฤษติดที่ใจสาแหรก ต่อขึ้นขึ้นไปมีรูปภาพสีผึ้งเห็นหงส์ เป็นเทพนมหรือเป็นใบไม้ติดไม้เสียบกับกรวยเป็นชั้นๆ เรียงขึ้นไปจนถึงยอด พุ่มเป็นทองอังกฤษ ตัวสีผึ้งที่ติดนั้นห่างๆ โปร่งแลเห็นกรวยที่เป็นแกนข้างใน” ในหนังสือประเพณีเทศน์มหาชาติ เข้าใจว่าคงจะเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กล่าวว่า “หมากพนมนี้ประดับด้วยหมากพลู เป็นรูปทรงผาซีตั้งอยู่บนพานแว่นฟ้าสองชั้นอันมีใบตองเจิมรอบประดับด้วยฟักทอง มะละกอ เครื่องสดแกะบ้าง ทองอังกฤษ กระเจี๊ยบบ้าง มีดอกไม้สดปนด้วย” และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พนมหมากบนพนักกำแพงฐานไฟที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้เป็นตัวอย่างของพนมหมากที่หาดูได้ง่าย โดยทำเป็นรูปกรวยใบตองตั้งบนพานแว่นฟ้าสองชั้น รูปกรวยใบตองแต่งเป็นริ้วตามแนวตั้งทาสีเขียว ประดับกระเบื้องเคลือบเป็นวงรัด 3 วง เหมือนมาลัยเกี้ยวรัดกรวยใบตอง กรวยวางคว่ำบนกลีบบัวประดับกระเบื้องเหมือนการเย็บแบบ ส่วนยอดกรวยแต่งประดับกระเบื้องเป็นบัวกลุ่ม เรียวเล็กขึ้นไป แสดงถึงสัญลักษณ์ที่นิยมในเครื่องบูชาเทศมหาชาติ

ด้านรูปแบบงานศิลปะไทย พนมหมากบนพนักกำแพงฐานไฟที่หน้าปราสาทพระเทพบิดรเป็นงานศิลปะไทยประเภทงานปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสี โดยรอบปราสาทพระเทพบิดรที่สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2398 อยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถ

ด้านการจัดวาง เป็นพนมหมากที่ตกแต่งรอบปราสาทพระเทพบิดร ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการซ่อมแซมบูรณะปราสาท เมื่อเสร็จแล้วได้พระราชทานนามจาก “พรพพุทปรางค์ปราสาท” เป็น “ปราสาทพระเทพบิดร” ครั้งนั้นโปรดเกล้าฯ ให้มีการตกแต่งฐานไฟที่สร้างพนมหมากเป็นพุทธรูชา

⁹ ฐานไฟที่ หมายถึง ฐานกว้างที่รองรับสิ่งก่อสร้างหลายชนิดไว้ด้วยกัน (สันติ เล็กสุขุม. 2548 : 70)

ภาพที่ 86 แผนผังภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

(ที่มา : นิดา หงส์วิวัฒน์.2547: 288)

